

Az MTA köztestületi tagjaiból alakult Stádium 28 Kör online Fóruma,
2021. március 26-án délután 5 órakor
“Az egyetemi átalakulás – alapítványok létrehozása”
témakörben

Moderátor: Dr. Sarkadi Balázs, az MTA rendes tagja, a Semmelweis Egyetem kutatóprofesszora, a Stádium 28 Kör ügyvivője

A Fórum előadói:

Dr. Fábián István, az MTA doktora, egyetemi tanár, Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék, Debreceni Egyetem:

Az egyetemek “alapítványosításának” fő kérdései és gondjai

Az előadás szerint az alapítványi modell tervezett formában történő bevezetésének valós okai egyelőre nem ismertek. A felsőoktatás helyzetének mélyre ható elemzése után olyan változtatások bevezetésére lenne szükség, amelyek valós választ adnak feltárt problémákra. Ez akár egy új, alaposan átgondolt működési modell keretein belül is elképzelhető. Ezeknek az elvárásoknak a jelenlegi elképzelések minimálisan sem felelnek meg.

Dr. Semjén András, PhD, ELKH Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet munkatársa:

A magyarországi egyetemi átalakítás nemzetközi összevetésben

Dr. Semjén András főbb kutatási témái a felsőoktatás-finanszírozása, hallgatói hitelrendszerek, a közoktatás finanszírozása és irányítása. Az előadás kiemeli a felsőoktatás „alapítványosításának” sajátos magyar modelljének azon sajátosságait, amelyek miatt ez az intézményi szerkezet és felsőoktatási intézményi irányítás szignifikánsan különbözni fog a hivatkozási alapnak használt kitűnő nyugati elit magánegyetemekétől.

Felkért hozzászólók:

Dr. Stumpf István, PhD, a Nemzeti Közszerződési Egyetem kutatóprofesszora, egyetemi tanár, volt alkotmánybíró, az egyetemi átalakításokkal megbízott kormánybiztos

Dr. Szajbély Mihály, az MTA doktora, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Irodalmi Tanszék vezetője

Az MTA elnökségének állásfoglalásából (2021. Február 23):

“Az egyetemekre vonatkozó szabályozásnak az alábbiak érvényesülését kell törvényi szinten garantálniuk:

a. A fenntartó (állam vagy alapítványi kuratórium) hatásköre nem terjedhet ki oktatási és kutatási döntések befolyásolására, szakok, karok létesítésére, megszüntetésére, az egyetemi vezetők, professzorok kinevezésére, habilitációs eljárásokra.

b. A fenntartó (állam vagy alapítványi kuratórium) vagy az egyetem tulajdonában lévő vagy oda kerülő, az egyetemek használatában álló ingatlan és ingó vagyon, valamint a vagyongazdálkodásból származó jövedelem kizárólag az egyetem oktatási és kutatási feladatainak ellátását szolgálhatja, amihez meg kell teremteni a hatékonyság és a külső ellenőrzés garanciáit. Az egyetemi vagyon harmadik fél számára el nem idegeníthető, végső soron a tulajdonjog kerüljön vissza az államhoz.

c. Az alapítványi kuratóriumok esetén biztosítani kell a szakpolitika, a gazdaság, az oktatás és a kutatás arányos képviselését és a tagok rotációjának a lehetőségét.

Fórum előadás összefoglalók:

Fábián István, DSc, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem:

Az egyetemek “alapítványosításának” fő kérdései és gondjai

A kormány által elhatározott modellváltás gyökeresen átalakítja azt a keretrendszert, amiben a magyar felsőoktatásnak hosszú távon működni kell majd. Jelenleg az állami egyetemek közvetlen kormányzati irányítással, döntően az állam kötelezettségeihez kapcsolódó feladatokat látnak el: diplomás szakemberek képzése, nemzetgazdasági szempontból fontos feladatok ellátása, tudományos kutatás, a nemzeti és egyetemes kultúra értékeinek megőrzése, ápolása, gyarapítása stb. Az állam és az egyetemek közé a jelentős hatáskörrel és önállósággal felhatalmazott vagyonkezelő alapítványok beékelése számos megválaszolatlan kérdést vet fel. Aggályosak a modellváltás bevezetésével kapcsolatos eddigi történések is. A kérdés jelentősége és a döntések hosszú távú kihatása mindenképpen széleskörű társadalmi vitát és az érintettek véleményének előzetes kikérését tette volna szükségessé. Erre nem került sor. Sőt, a modellváltás szükségességét indokló elemzések, hatástanulmányok sem kerültek nyilvánosságra. Az előadásban be kívánom mutatni, hogy a tervezett unortodox alapítványi rendszer bevezetése egyenes következménye a kormány elmúlt évtizedben folytatott, meglehetősen kaotikus felsőoktatás-politikájának. Erre az időszakra a felsőoktatás szereplőivel szembeni nagyfokú bizalmatlanság volt a jellemző, amin az se sokat enyhített, hogy az évek során többnyire a

kormányval szimpatizáló vezetők kerültek az egyetemek élére. Az alapítványokra átruházott hatalommal kiteljesedik az egyetemi autonómia felszámolása.

A modellváltással kapcsolatban csak részinformációk ismertek. Ezek alapján úgy tűnik, hogy a döntéshozók felismerték végre, hogy számos problémát kellene orvosolni ahhoz, hogy a felsőoktatás teljesítse küldetését. Ezt a felismerés azonban nem társult az eddigi felsőoktatási politika önkritikus elemzésével és annak kimondásával, hogy a hibás és meg nem hozott vagy későn meghozott kormányzati döntések meghatározó módon járultak hozzá az említett problémák kialakulásához. Valós érvek egyelőre nem ismertek azzal kapcsolatban, hogy az alapítványok milyen módon teszik majd jobba a felsőoktatás működését. A különböző nyilatkozatokban és hozzáférhető dokumentumokban beharagozott előnyök pedig nem indokolják a modellváltást, mert azok megfelelő jogszabályokkal a jelenlegi rendszerben is elérhetőek lennének.

Összegzésként megállapítható, hogy az alapítványi modell tervezett formában történő bevezetésének valós okai egyelőre nem ismertek. A felsőoktatás helyzetének mélyre ható elemzésére lenne szükség és ez alapján olyan változtatások bevezetésére, amik valós választ adnak feltárt problémákra. Ez akár egy új, alaposan átgondolt működési modell keretein belül is elképzelhető. Ezeknek az elvárásoknak a jelenlegi elképzelések minimálisan sem felelnek meg.

Dr. Semjén András: A magyarországi egyetemi átalakítás nemzetközi összevetésben

A prezentáció elején bemutatom a nemzetközileg eltérő fő modelleket a magánfelsőoktatás szerepében és súlyában, a megfigyelhető különbségeket a nemzetközi porondon (USA, Ázsia, klasszikus EU országok és poszt-szocialista országok). Felvázolom a felsőoktatási privatizáció erősödő nemzetközi folyamatát, ennek határait és különböző megjelenési formáit, illetve eltérő értelmezéseit.

Ezzel párhuzamosan áttekintem a felsőoktatási intézmények irányítása, az egyetemek „igazgatása” (university governance) globális trendjeit, fontosabb változásait, és e változások hatását az egyetemi autonómiára. Kitérek az egyetemek „akadémiai” vezetése, illetve az alapítványok vezetése közötti munkamegosztásra, a hatáskörök és felelőségek szokásos elkülönítésére, szétválasztására is.

Röviden megvizsgálom a magánfelsőoktatás főbb formáit (klasszikus non-profit és for-profit), valamint a két piaci és a közösségi (állami) szektor közötti „munkamegosztást” az Egyesült Államokban. Konkrét példák (pl. Harvard, Yale) segítségével kicsit részletesebben is bemutatom az egyetemi alapítványok (endowments) hagyományos szerepét a klasszikus amerikai non-profit magánegyetemek finanszírozásában.

Végül rámutatok a felsőoktatás „alapítványosításának” sajátos magyar modellje azon sajátosságaira, amelyek miatt az ezáltal létrejövő intézményi szerkezet és felsőoktatási intézményi irányítás szignifikánsan különbözni fog a hivatkozási alapnak használt kitűnő nyugati elit magánegyetemekétől.

Dr. Szajbély Mihály: Egyetemi modellváltások, 2021

(Elvi megfontolás) Az oktatási rendszer alapműködésének fenntartása állami feladat. Az egyéb – pályázati és piaci – forrásokat az egyetemeknek nem napi (működési) költségeik biztosítására

és a megalázóan alacsony bérek kiegészítésekre kellene megszerezniük, hanem a kiválóságukat biztosító tudományos és oktatási innovációik fedezésére.

(A modellváltások előtti helyzet) Az állami finanszírozás évtizedek óta elégtelen volt, léte azonban nem kérdőjeleződött meg. A 2016-os *Fokozatváltás a felsőoktatásban* címet viselő szakpolitikai stratégia fordulatot hozott: a piaci szemléletet és a gazdaságosság kérdését tette központi elemmé, és az egyetemeket az öfenntartás irányába terelte. Ez az elgondolás elhibázott. Egyrészt a gazdaságos képzés tömegképzést feltételez, miközben a kis létszámú, minőségi képzések szenvednek, másrészt autonómiát csökkentő tényező, hatása az öncenzúráéhoz hasonló. Az oktatási és kutatási tevékenységet nem önértékén, hanem közvetlen gazdasági hasznai szerint méri, ezzel az intézményeket akadémiai hivatásuk háttérbe szorítására kényszeríti.

(Pragmatizmus) A költségvetési szervek működési kereteit meghatározó államháztartási törvény a piaci működés akadálya. Ezt az anomáliát érzékelve a fokozatváltás-anyag kilátásba helyezte a törvényi környezet megváltoztatását. A kormányzat azonban a megoldást a felsőoktatás alapítványokba való kiszervezésben kereste, melyek a piaci szempontból kedvezőbb jogszabályi keretben működnek. Ha pragmatikus megfontolásokból elfogadjuk – noha nem helyeseljük – a mára kialakult helyzetet, úgy garanciákat kell kapnunk arra, hogy a kuratórium autonómiája nem vezet az egyetem már egyébként is korlátozott autonómiájának teljes megszűnéséhez.

(Helyzetértékelés) Ilyen garanciák nincsenek. A modellváltáson korábban átesett intézményeket nem kérdezték arról, hogy akarják-e a változást. A legújabb körben a döntés joga a szenátusokhoz került. A felelős döntéshez ismerni kellett volna az ajánlat részleteit, így elsősorban a kuratórium összetételét, létrejöttének módját, a tagok mandátumának időtartamát, a kuratórium és az egyetem viszonyát szabályozó alapító okirat tervezetét. Ennek hiányában az egyetemeket hazárdjátékba kezdték: nem tudták, mire mondanak igent. Az igenlő szenátusi határozatokba foglalt garancia-elvárások jámbor óhajok, figyelembevételükre nincs garancia.

(Közvetlen következmény) A modellváltás a vizsály almáját dobta az egyetemi közösségekbe. Azok a karok, amelyeknek tudományos kutatásaik folytatásához komoly és állandó dotációra van szükségük, kevésbé érzékenyek a modellváltás kockázataira, mint azok a karok, amelyek ezekből a pénzekből jellegükénél fogva nem, vagy csak kisebb mértékben részesednek, és így sokkal érzékenyebbek az autonómia esetleges elvesztésében rejlő veszélyekre. A Szegedi Tudományegyetem ma történetének talán legsúlyosabb bizalmi válságát éli. Karok fordultak egymással szembe, de karok fordultak szembe saját szenátusi képviselőikkel is, ha azok nem a kar akaratának megfelelően szavaztak. Azért, hogy az egységes szegedi egyetem két évtized alatt létrejött – pontosabban: nem kis munkával létrehozott – kohéziója, közös identitása pár hét alatt megrendült, elsősorban a fenntartó a felelős, amely váratlan újévi ajándékként úgy ajánlotta fel a modellváltás lehetőségét, hogy nem tisztázta az ajánlat részleteit, ráadásul lehetetlenül rövid, a higgadt belső kommunikációt ellehetetlenítő határidőt szabott a válasz kialakítására.

(Zavarosban halászni – kinek az érdeke?) Sapienti sat.